

УДК 347.42

Олег Кузьмич,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри судочинства**Навчально-наукового юридичного інституту**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ТРЕТІХ ОСІБ У ВИКОНАННІ ОБОВ'ЯЗКУ ЗАМІСТЬ БОРЖНИКА У ВЛАСНОМУ ІНТЕРЕСІ (ЧАСТИНА 3 СТАТТІ 528 ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Стаття присвячена аналізу юридичної природи відносин, які опосередковуються участю третіх осіб у виконанні обов'язку замість боржника у власному інтересі (ч. 1 ст. 528 Цивільного кодексу України), порівняно з іншими суміжними правовідносинами, а саме відносинами, які опосередковуються покладенням виконання (ч. 1 ст. 528 Цивільного кодексу України) та вчиненням дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення (глава 79 Цивільного кодексу України).

Ключові слова: третя особа, обов'язок, інтерес, боржник, кредитор.

Постановка проблеми. Крім покладення виконання (ч. 1 ст. 528 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України) як виду правовідносин з участю третіх осіб, виконання третіми особами обов'язку боржника з основного (головного) цивільного правовідношення може мати місце й за умов, про які йдеться в ч. 3 ст. 528 ЦК України. Однак, як свідчить аналіз матеріалів судової практики, застосування судами України цієї правової норми має неоднозначний характер, що зумовлено ототожненням в окремих випадках наведеного виду відносин з участю третіх осіб з іншими суміжними, а саме відносинами, які опосередковуються покладенням виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України) та вчиненням дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення (глава 79 ЦК України), що й зумовило актуальність обраної тематики для наукового дослідження.

Правовідносини, про які йдеться, неодноразово досліджувалися в юридичній літературі, зокрема в працях М.І. Брагінського, І.О. Бровченко, С.В. Сарбаша, О.Є. Самбіра, О.В. Михалюк тощо. Проте стосовно питань специфіки таких правовідносин порівняно з іншими суміжними, про які згадувалося, що обумовлено потребами судової практики, то вони, як правило, не були центри уваги дослідників.

Метою статті є науковий аналіз правовідносин, якими опосередковується участь третіх осіб у виконанні обов'язків замість боржника у власному інтересі на підставі ч. 3 ст. 528 ЦК України, порівняно з іншими суміжними відносинами.

Вклад основного матеріалу. Згідно з ч. 3 ст. 528 ЦК України, інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника в разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це

майно. У цьому разі до іншої особи переходять права кредитора в зобов'язанні й застосовуються положення ст. ст. 512–519 ЦК України. Як випливає з наведеного, в цьому випадку йдеться про можливість виконання третіми особами обов'язку замість боржника саме з їхньої власної ініціативи й у власному інтересі, виникнення якої законодавцем пов'язується з настанням відповідних умов. Зокрема, пише С.В. Сарбаш, підставою виконання зобов'язання третьою особою замість боржника без згоди останнього є небезпека втратити третьою особою право на майно боржника. При чому така небезпека, як випливає із законодавства, може виникнути тільки у зв'язку зі зверненням стягнення на майно боржника [5, с. 143]. Закон пов'язує право третьої особи на виконання зобов'язання замість боржника тільки з такою обставиною, як утрата права на майно боржника у зв'язку зі зверненням на нього стягнення кредитором, а не з будь-якими іншими обставинами [5, с. 145–146].

Аналізуючи правові аспекти виконання третіми особами цивільно-правового зобов'язання з договорів про надання послуг, О.В. Михалюк звертає увагу на те, що в разі виконання зобов'язання третьою особою у власних інтересах такий інтерес пов'язаний із певним мотивом чи стимулом, що спонукає до дій такої третьої особи для уникнення можливого порушення її інтересу чи існування загрози такого порушення. У цьому випадку, наголошується авторкою, інтерес третьої особи ще не порушено, існує лише загроза такого порушення. Тобто третя особа виконує зобов'язання з метою уникнення певних негативних наслідків для себе в разі невиконання зобов'язання боржником [3, с. 136]. Лише зобов'язання, строк виконання якого настав, відзначається авторкою, може бути предметом виконання третьою особою. Оскільки якщо строк виконання не настав, то

буде дострокове виконання зобов'язання, яке можливе лише за згодою кредитора. Проте в такому випадку відбудеться заміна сторін у зобов'язанні. Це впливає з того, що кредитор у зобов'язанні зацікавлений в отриманні певного блага. Однак потребують захисту й інтереси боржника, який може виконати зобов'язання перед кредитором до закінчення строку договору.

Відтак виконання зобов'язання третьою особою щодо простроченого зобов'язання не зачіпає інтересів боржника, оскільки він не виконав зобов'язання вчасно, а інтереси кредитора захищені так, що він має право не прийняти неналежно виконане зобов'язання від третьої особи. А тому, завважається авторкою, для балансу інтересів як кредитора, так і боржника, а також для забезпечення прав і законних інтересів третьої особи виконання зобов'язання третьою особою на підставі ч. 3 ст. 528 ЦК України лише щодо вимоги, строк виконання якої вже настав, є найкращим компромісом у такому випадку [3, с. 138].

У юридичній літературі виділяють також і корпоративний інтерес як одну з передумов виконання третьою особою обов'язку замість боржника з власної ініціативи [1, с. 83].

Ураховуючи наведене, а також формулювання «небезпека втрати права на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно», про яке йдеться в ч. 3 ст. 528 ЦК України, варто сказати, що така небезпека може виникнути виключно в разі невиконання чи неналежного виконання боржником основного (головного) цивільного правовідношення, тому важливим у цьому випадку є визначення строків (термінів) виконання боржниками відповідних обов'язків як часових параметрів динаміки (руху) зобов'язальних правовідношень. У протилежному випадку, на що звертається увага в юридичній літературі, законодавець з урахуванням інтересів кредитора залишає за ним право вибору, тобто він може або прийняти таке виконання, або відмовитися від прийняття такого виконання [5, с. 185]. Іншими словами, про небезпеку втрати третіми особами прав на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на нього може йтися виключно у випадку, якщо обов'язок з основного (головного) цивільного правовідношення боржником не буде виконано в установленний строк (термін), у протилежному разі як такої небезпеки втрати таких прав третіми особами не виникне. Водночас, визначаючи умови, за наявності яких у третьої особи виникає право на виконання обов'язку замість боржника з основного (головного) цивільного правовідношення, законодавець у ч. 3 ст. 528 ЦК України не передбачає чіткого переліку видів прав, які може втратити третя особа внаслідок звернення кредитором стягнення на майно боржника у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням ним свого обов'язку, може призвести в практичній діяльності до неоднозначного застосування цієї правової норми.

Отже, як свідчить наведене, для аналізованого виду правовідносин з участю третіх осіб вимагається існування, окрім основного (головного) цивільного правовідношення, також і додаткового, одна зі сторін якого щодо основного (головного) виступатиме як третя особа. В останньому випадку йдеться про правовий зв'язок третьої особи з боржником основного (головного) цивільного правовідношення, в силу якого в третьої особи й виникає можливість за наявності умов, про які йдеться в ч. 3 ст. 528 ЦК України, виконати обов'язок замість нього. Виникнення цивільного правовідношення, яке нами в межах аналізованого виду правовідносин з участю третіх осіб іменується як додаткове, передує основному (головному), в протилежному випадку йтися про небезпеку втрати третьою особою прав на майно боржника внаслідок звернення кредитором стягнення на нього, за умов, про які йдеться в ч. 3 ст. 528 ЦК України, не може. За загальним правилом, кредитор може звернути стягнення на майно боржника тільки в разі невиконання чи неналежного виконання ним обов'язку, що, як наслідок, може призвести до настання для третьої особи правових наслідків негативного характеру, що є можливим виключно за наявності відповідного правового зв'язку третьої особи з боржником основного (головного) цивільного правовідношення.

У цьому випадку, як і у випадку з покладенням виконанням обов'язку боржника (ч. 1 ст. 528 ЦК України), для виконання третьою особою обов'язку замість останнього згода кредитора основного (головного) цивільного правовідношення не вимагається, однак, що привертає до себе увагу, якщо в першому випадку, як це обумовлено ч. 1 ст. 528 ЦК України, кредитор основного (головного) цивільного правовідношення зобов'язаний прийняти виконання, яке запропоноване замість боржника третьою особою, то в останньому випадку норми, яка б зобов'язувала такого кредитора прийняти виконання, законодавець не передбачає, у зв'язку з чим питання з приводу прийняття такого виконання на перший погляд може здатися відкритим. Однак це не так, що впливає з такого: прийняття такого виконання кредитором основного (головного) цивільного правовідношення здійснюється в межах обов'язку з правовідношення, про яке йдеться, а третя особа, виконуючи обов'язок замість боржника, виконує не свій обов'язок, а чужий, тобто обов'язок боржника з основного (головного) цивільного правовідношення, якому й відповідає аналізований обов'язок кредитора. Іншими словами, такий обов'язок кредитора впливає саме з основного (головного) цивільного правовідношення, у зв'язку з чим як таких додаткових передумов для встановлення на законодавчому рівні окремого обов'язку для кредитора прийняти виконання, запропоноване замість боржника третьою особою на підставі ч. 3 ст. 528 ЦК України, не має. Це є одна з основних особливостей, яка виділяє виконання третьою особою обов'язку замість боржника у власному інтересі (ч. 3 ст. 528 ЦК України) як вид правовід-

носин з участю останньої від відносин, якими опосередковується покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України), в останньому випадку третьою особою виконується свій обов'язок, а не чужий, тобто обов'язок боржника основного (головного) цивільного правовідношення, що, власне, й зумовило потребу в установленні на законодавчому рівні обов'язку для кредитора основного (головного) цивільного правовідношення прийняти виконання, яке запропоноване замість боржника третьою особою (ч. 1 ст. 528 ЦК України).

В окремих випадках для виконання обов'язку замість боржника треті особи, що обумовлено специфікою основного (головного) цивільного правовідношення, повинні відповідати відповідним вимогам, тому, якщо третя особа не відповідатиме таким вимогам, специфіка додаткового правовідношення, однією зі сторін якого вона є, дає останній змогу доручити здійснення такого права іншій особі (повіреному), правовим наслідком чого буде виконання нею обов'язку замість несправного боржника.

Правовим наслідком виконання третьою особою обов'язку замість боржника в межах аналізованого виду правовідносин із її участю буде перехід до таких осіб прав кредитора, що не характерно для покладення виконання на третю особу (ч. 1 ст. 528 ЦК України). Така відмінність передусім впливає з юридичної природи кожної з підстав участі третіх осіб у виконанні зобов'язань, зокрема, як відомо, виконання третьою особою обов'язку замість боржника на підставі ч. 3 ст. 528 ЦК України в юридичній літературі зараховують до різновиду субрагації, під якою в науці цивільного права розуміють передбачений законом перехід прав кредитора до третьої особи (суброгата) в результаті виконання зобов'язання боржника третьою особою на користь кредитора (суброгата) в рамках чинних зобов'язальних правовідносин унаслідок здійсненого платежу [2, с. 4]. Суброгація прав кредитора третій особі, пише О.Є. Самбір, виникає на підставі виконання останньою обов'язку боржника за наявності таких умов: 1) третя особа є носієм права майна боржника (право оренди, право застави тощо), що, на думку автора, має тлумачитись так, щоб визнавати охоронюваний законом інтерес умовою суброгації прав кредитора третій особі; 2) наявність небезпеки втрати третьою особою цього права, яка має місце не тільки за прострочення боржника, а й за загрози такого прострочення; 3) указана небезпека втрати права на майно боржника виникає внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно, при чому не обов'язково, щоб звернення стягнення на майно боржника вже було реально розпочато [4, с. 10].

Загалом, порівнюючи аналізований вид правовідносин з участю третіх осіб (ч. 3 ст. 528 ЦК України) з правовідносинами, якими опосередковується покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України), необхідно сказати про таке: в кожному із цих правовідносин ідеться про існування, окрім основного (головного) цивільного правовідношення, також і додатко-

вого, в силу яких такі особи й визнаються як треті. Однак якщо в разі покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України) третя особа виконує свій обов'язок, правовим наслідком виконання якого буде виконання обов'язку боржника, то у випадку, про який ідеться в ч. 3 аналізованої статті, остання виконує не свій обов'язок, а чужий, правовим наслідком якого буде також виконання обов'язку боржника.

Особливістю кожного із правовідношень є й те, що правові зв'язки третіх осіб з основним (головним) цивільним правовідношенням виникають з-поза меж такого правовідношення.

У межах кожного із правовідношень треті особи виступають від власного імені чи найменування, є належним чином ідентифікованими, можуть володіти суб'єктивними правами та (або) обов'язками. Водночас, якщо в разі покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України) третьою особою опосередковується задоволення інтересу боржника основного (головного) цивільного правовідношення, то за виконання третьою особою обов'язку замість боржника на підставі ч. 3 ст. 528 ЦК України опосередковується задоволення її власного інтересу, що обумовлено специфікою кожного із цивільних правовідношень. Крім того, якщо в разі покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України) третя особа може не тільки вчиняти відповідні дії, а й також утримуватися від їх учинення, то у випадку, про який зазначено в ч. 3 ст. 528 ЦК України, йдеться виключно про вчинення третьою особою дій, що також обумовлюється специфікою кожного із цивільних правовідношень.

Аналізований вид правовідносин з участю третіх осіб не варто плутати й з інститутом учинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення (глава 79 ЦК України). Зокрема, якщо в першому випадку виникнення в третьої особи можливості виконати обов'язок замість боржника ґрунтується на охороні та захисті інтересу її самої, зокрема у зв'язку з небезпекою втрати відповідного права на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на нього, то в останньому випадку йдеться не про охорону та захист власного інтересу особи, яка вчиняла дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, а про інтерес останньої, який і лежить в основі виникнення правовідносин, про які зазначається (глава 79 ЦК України). Крім того, якщо у випадку з правовідносинами, якими опосередковується участь третіх осіб у виконанні обов'язку замість боржника у власному інтересі (ч. 3 ст. 528 ЦК України), аналогічно як і у випадку з покладенням виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України), йдеться про виконання третіми особами обов'язків, які уже виникли, то в разі вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення (глава 79 ЦК України) дії, які вчиняються гестором, є тільки підставою для виникнення недоговірного зобов'язання. Іншими словами, дії, які вчиняються учасником цивільних відносин (ст. 2 ЦК України) на стадії виникнення такого цивільного правовідношення, є такими, що не охоплюються змістом жодного суб'єктивного

обов'язку чи права такого учасника цивільних відносин (ст. 2 ЦК України), в протилежному випадку підстав для визнання його виключно як учасника цивільних відносин (ст. 2 ЦК України) не було б.

Висновки

Підсумовуючи, необхідно зауважити, в межах аналізованого виду правовідносин з участю третіх осіб (ч. 3 ст. 528 ЦК України) останні діють у цивільному правовідношенні від власного імені чи найменування, а отже, є належним чином ідентифікованими; є сторонами додаткового правовідношення, внаслідок чого щодо основного (головного) виступають як третя особа; виконання обов'язку з основного (головного) цивільного правовідношення замість боржника є змістом їхнього суб'єктивного права, а не обов'язку, що випливає зі специфіки додаткового правовідношення; правовим наслідком виконання третьою особою обов'язку замість боржника буде перехід до неї прав кредитора з основного (головного) цивільного правовідношення, що є принциповим моментом, який виділяє аналізований вид правовідносин з участю останніх від правовідносин, якими опосередковується покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України). Цей вид правовідносин не варто ототожнювати з відносинами, якими опосередковується покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України), а також

Стаття посвячена аналізу юридическої природи отношений, которые опосредствуют участием третьих лиц в исполнении обязанности вместо должника в собственном интересе (ч. 1 ст. 528 Гражданского кодекса Украины), по сравнению с другими смежными правоотношениями, а именно отношениями, которые опосредствуют возложением выполнения (ч. 1 ст. 528 Гражданского кодекса Украины) и совершением действий в имущественных интересах другого лица без его поручения (глава 79 Гражданского кодекса Украины).

Ключевые слова: третье лицо, обязанность, интерес, должник, кредитор.

The article is devoted to the analysis of the legal nature of relations that are mediated by the participation of third parties in the performance of duty instead of the debtor in their own interests (Part 1 of Article 528 of the Civil Code of Ukraine) in comparison with other related legal relations, namely, relations that are mediated by the enforcement (Part 1 of Article 528 of the Civil Code of Ukraine) and the commission of actions in the property interests of another person without his mandate (Chapter 79 of the Civil Code of Ukraine).

Key words: third person, duty, interest, debtor, creditor.

відносинами, які опосередковуються інститутом учинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення (глава 79 ЦК України).

Список використаних джерел:

1. Бровченко І.О. Участь третіх осіб у цивільно-правових зобов'язаннях : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І.О. Бровченко. – Х., 2009. – 224 с.
2. Головачов Я.В. Суброгація у страхових правовідносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Я.В. Головачов. – Одеса, 2017. – 23 с.
3. Михалюк О.В. Виконання цивільно-правового зобов'язання третьою особою у договорах про надання послуг : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.В. Михалюк. – К., 2015. – 199 с.
4. Самбір О.Є. Суброгація в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.Є. Самбір. – К., 2014. – 19 с.
5. Сарбаш С.В. Исполнение договорного обязательства / С.В. Сарбаш. – М. : Статут, 2005. – 2005. – 636 с.

